New Research in Islamic Humanities Studies
Online ISSN : 2980 - 8944
https://api.lu.ac.ir/
Lorestan University

The Comparative Study of Labeling Theory from the Viewpoint of Nahj Al-Balaghah and Criminology

Alireza Taghipour[1] ✉ , **Zargham Bostan Ghadirli**[2]

1. Corresponding author, Associate Professor of Criminal Law and Criminology, Department of Law, Faculty of Literature, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. Email: a.taghipour@basu.ac.ir
2. PhD Student of Criminal Law and Criminology, Razavi University of Islamic Sciences, Mashhad, Iran. Email: Zarghambostanlaw@gmail.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received 04 January 2026
Received in revised form 07 May 2026
Accepted 08 June 2026
Available online 22 June 2026

Keywords:
Nahj Al-Balaghah,
Prevention of Crime,
Labeling,
Deviance,
Criminal Process

ABSTRACT

Objective: According to labeling theory, once an attribute whether positive or negative is ascribed to individuals, they are subsequently driven toward conforming themselves to that attribute in the continuation of their lives. The issuance of a criminal conviction is likewise among the instances that cause the offender to acquire two negative labels. This means that he not only receives the official label of criminal from the judicial apparatus but also bears the heavy burden of social labeling.

Method: The present study employs a descriptive-analytical method, relying upon a comparison between labeling theory and the teachings of *Nahj al-Balaghah*. To this end, texts related to labeling theory in sociology and criminology, together with the sermons, letters, and aphorisms of *Nahj al-Balaghah*, have been examined and compared.

Results: From this point onward, those around him continue to treat him as a criminal, and this unfavorable view persists to the extent that the offender internalizes this role, and exiting such an atmosphere becomes difficult for him. Amir al-Muminin Ali (peace be upon him), who always emphasized the preservation of individuals dignity, likewise held that the humiliation of individuals can pave the way for error and deviation and their continuation. However, in contrast to the labeling school, which holds that the desirability or undesirability of behaviors does not lie in their essence, that figure believed in the inherent good and evil of behavior; and on the other hand, in contrast to labeling theory, which merely identifies the prevention of negative labeling as an obstacle to entering a vicious cycle, *Nahj al-Balaghah* proposes practical solutions such as repentance (tawbah) and social oversight aimed at preventing the continuation of individuals deviant behavior.

Conclusion: Accordingly, it may be concluded that the Alawi teachings in *Nahj al-Balaghah*, while affirming the destructive role of labeling in the continuation of deviation, offer through emphasis upon the inherent good and evil of behavior and the presentation of practical solutions such as repentance and social oversight a more comprehensive and efficient model than labeling theory for the prevention of recidivism.

Cite this article: Taghipour, A. & Bostan Ghadirli, Z. (2026). The Comparative Study of Labeling Theory from the Viewpoint of Nahj Al-Balaghah and Criminology. *New Research in Islamic Humanities Studies*, 5 (10), 1-18. https://doi.org/10.22034/api.2025.2054180.1199

© Author(s) retain the copyright and full publishing rights.
Publisher: Lorestan University.
DOI: https://doi.org/10.22034/api.2025.2054180.1199

Introduction

Labeling theory articulates the relationship between criminology and sociology, grounded in Herbert Meads view that individuals personalities are formed through interaction with society. According to this theory, others attitudes toward committed behavior play a significant role in its internalization and repetition, and individuals perceive themselves as society sees them. Edwin Lemert, by distinguishing primary and secondary deviance, demonstrated that severe societal reaction to deviant behavior increases the likelihood of its transformation into secondary deviance. Howard Becker likewise emphasized that deviance is not an inherent characteristic of behavior but the result of a negative label successfully applied by society.

In the teachings of Amir al-Muminin Ali (peace be upon him), the influence of society upon the individual is likewise affirmed; he advises Malik al-Ashtar to associate with prominent individuals and pious families and to avoid environments of oppression and ignorance. Furthermore, after the execution of the ḥadd punishment upon an offender, he prohibited people from cursing him and declared the humiliation of the offenders personality forbidden. These teachings, while affirming the destructive role of labeling, emphasize a good opinion of people and the prevention of character assassination, thereby providing the ground for the offenders return to society.

Method

The present study employs a descriptive-analytical method, relying upon a comparison between labeling theory and the teachings of *Nahj al-Balaghah*. To this end, texts related to labeling theory in sociology and criminology, together with the sermons, letters, and aphorisms of *Nahj al-Balaghah*, have been examined and compared.

Results

From this point onward, those around him continue to treat him as a criminal, and this unfavorable view persists to the extent that the offender internalizes this role, and exiting such an atmosphere becomes difficult for him. Amir al-Muminin Ali (peace be upon him), who always emphasized the preservation of individuals dignity, likewise held that the humiliation of individuals can pave the way for error and deviation and their continuation. However, in contrast to the labeling school, which holds that the desirability or undesirability of behaviors does not lie in their essence, that figure believed in the inherent good and evil of behavior; and on the other hand, in contrast to labeling theory, which merely identifies the prevention of negative labeling as an obstacle to entering a vicious cycle, *Nahj al-Balaghah* proposes practical solutions such as repentance (tawbah) and social oversight aimed at preventing the continuation of individuals deviant behavior.

Conclusion

The objective of criminology, as a relatively new science, is the study of crime and deviance and the provision of solutions aimed at reducing them. Among the theories advanced in this regard is labeling theory. This theory addresses the interaction among power-holders and ordinary people through criminalization, prosecution, criminal conviction, and the labeling of certain individuals in society. According to this perspective, such interaction leads to the occurrence of secondary crimes, inasmuch as the offender, in addition to the label of criminality, is confronted with a negative social label. In this manner, he is confronted with a new identity that has been constructed by society. It is observed that, according to this theory, the social factors that can play a role in the occurrence of delinquency have been neglected, and the role of labeling has been rendered prominent.

The life-giving school of Islam, given its comprehensiveness, undoubtedly possesses an efficient penal system as well a system that undertakes the preservation of the principles and ideals of a sound and beneficial social life, and whose aim is the provision of the interests of the individual and society. From the perspective of *Nahj al-Balaghah*, numerous factors provide the grounds for the commission of crime in society, and labeling can be posited as one factor alongside other criminogenic factors. Accordingly, the government is obligated to criminalize only those behaviors whose ugliness is inherent and which entail severe dangers for the security of society; and with respect to deviant behaviors of lesser importance, it must envisage non-criminal methods such as economic and cultural measures in accordance with their conditions. From the perspective of *Nahj al-Balaghah* and the conduct of Amir al-Muminin Ali (peace be upon him), social oversight referred to as enjoining the good and forbidding the wrong is regarded as a solution aimed at preventing the occurrence of behaviors of greater danger and entails the prevention of individuals from being labeled. In order to prevent the excessive expansion of criminalization, which exposes members of society to labeling, concealment of faults (ayb-pushi) and overlooking (taghaful) have been mentioned as instruments in this regard an expression of that figures perspective concerning the governments non-exploitation of its power and position. On the other hand, to the extent that no harm is directed at the interests of society, the forgivability of certain crimes has likewise been indicated, and repentance (tawbah) has been mentioned as an institution aimed at the non-execution of punishment and has been regarded as superior to a coercive reaction against the offender a matter not envisaged in other schools. Observance of the principles of a fair trial can likewise prevent the conviction of individuals who have mistakenly entered the judicial system and their ultimate labeling. Consequently, it is observed that, in addition to the emphasis of *Nahj al-Balaghah* upon criminal reaction against criminal behavior, fairness toward and honoring of the accused have likewise been duly attended to in this book, and the components of the labeling perspective are likewise observable therein.

In light of what has been presented, the legislator can, in the direction of reducing labeling, undertake to increase the degrees of discretionary (taziri) punishments for which the possibility of exemption from punishment or postponement of the issuance of judgment has

been envisaged. It can likewise change those discretionary punishments for which a fine and imprisonment have been envisaged optionally into a fine alone.

Author Contributions

All authors contributed equally to the conceptualization of the article and writing of the original and subsequent drafts.

Data Availability Statement

Data available on request from the authors.

Acknowledgements

The authors would like to thank the anonymous reviewers for their insightful comments and constructive feedback, which significantly improved the quality of this manuscript. We also extend our gratitude to our colleagues for their valuable discussions and technical support throughout this research.

Ethical Considerations

The authors strictly adhered to the highest standards of research integrity. The authors avoided data fabrication, falsification, plagiarism, and any other form of scientific misconduct.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest.

پژوهش های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی
شاپا الکترونیکی: ۸۹۴۴-۲۹۸۰
https://api.lu.ac.ir/
دانشگاه لرستان

مطالعه تطبیقی نظریه برچسب‌زنی از دیدگاه نهج‌البلاغه و جرم‌شناسی

علیرضا تقی‌پور[۱] ✉، ضرغام بستان قدیرلی[۲]

۱. نویسنده مسئول، دانشیار حقوق کیفری و جرم شناسی، گروه حقوق، دانشکده ادبیات، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران. رایانامه: a.taghipour@basu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، مشهد، ایران. رایانامه: Zarghambostanlaw@gmail.com

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی،

تاریخچه مقاله:
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۱۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۲/۱۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۸
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها:
نهج البلاغه،
پیشگیری از جرم،
برچسب زنی،
انحراف،
فرایند کیفری

چکیده

هدف: بر اساس نظریه برچسب‌زنی، پس از آن که صفتی چه مثبت یا منفی به افراد زده شود، فرد در ادامهٔ زندگی به سمت تطبیق خود با آن صفت سوق داده می‌شود. صدور حکم محکومیت کیفری نیز از جمله مواردی است که باعث می‌شود مجرم واجد دو برچسب منفی شود. به این معنا که نه‌تنها برچسب رسمی مجرم را از سوی دستگاه قضایی دریافت می‌کند، بلکه بار سنگین برچسب اجتماعی را نیز متحمل خواهد شد.

روش پژوهش: پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر مقایسهٔ نظریهٔ برچسب‌زنی و آموزه‌های نهج‌البلاغه انجام شده است. برای این منظور، متون مرتبط با نظریهٔ برچسب‌زنی در جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی، همراه با خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های نهج‌البلاغه بررسی و مقایسه شده‌اند.

یافته‌ها: از این زمان به بعد، اطرافیان همچنان مانند مجرم با وی رفتار می‌کنند و این دید نامطلوب ادامه یافته تا جایی که مجرم این نقش را درونی کرده و خروج از چنین فضایی برای وی دشوار می‌شود. امیرالمومنین علی(ع) نیز که همواره بر حفظ حرمت افراد تأکید داشتند، بر این اعتقاد بودند که تحقیر افراد می‌تواند زمینه‌ساز خطا و انحراف و استمرار آن شود. اما برخلاف مکتب برچسب‌زنی که معتقد است مطلوب بودن یا نبودن رفتارها در ذات آن‌ها قرار ندارد، آن حضرت معتقد به حسن و قبح ذاتی رفتار بوده و از طرفی، برخلاف نظریهٔ برچسب‌زنی که صرفاً ممانعت از برچسب منفی را مانع ورود به یک چرخهٔ معیوب معرفی می‌کند، در نهج‌البلاغه راهکارهایی عملی مانند توبه و نظارت اجتماعی در جهت ممانعت از استمرار رفتار منحرفانهٔ افراد پیشنهاد شده است..

نتیجه‌گیری: بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که آموزه‌های علوی در نهج‌البلاغه، ضمن تأیید نقش مخرب برچسب‌زنی در استمرار انحراف، با تأکید بر حسن و قبح ذاتی رفتار و ارائهٔ راهکارهای عملی مانند توبه و نظارت اجتماعی، الگویی جامع‌تر و کارآمدتر از نظریهٔ برچسب‌زنی برای پیشگیری از تکرار جرم ارائه می‌دهد.

استناد: تقی‌پور، علیرضا و بستان قدیرلی، ضرغام. (۱۴۰۵). مطالعه تطبیقی نظریه برچسب‌زنی از دیدگاه نهج‌البلاغه و جرم‌شناسی. *پژوهش های نوین در مطالعات علوم انسانی اسلامی*، (۱۰) ۵، ۱۸-۱. https://doi.org/10.22034/api.2025.2054180.1199

ناشر: دانشگاه لرستان.

© نویسندگان.

DOI: https://doi.org/10.22034/api.2025.2054180.1199

مقدمه

نظریه برچسب‌زنی بیانگر وجود رابطه میان جرم‌شناسی با جامعه‌شناسی است. این نظریه به دیدگاه هربرت مید[1] جامعه‌شناس آمریکایی اشاره دارد که معتقد بود، شخصیت افراد از طریق تعامل با جامعه شکل می‌گیرد. به این معنا که در فرآیند اجتماعی شدن، طرز تلقی دیگران نسبت به رفتار ارتکابی، نقش مهمی در راستای درونی‌سازی و تکرار آن ایفا می‌کند (Tibbetts and Hemmens, 2010: 530). بنابراین از دیدگاه مید، افراد خود را آن گونه که اجتماع می‌بیند، درک و تصور می‌کنند.

متعاقب دیدگاه مزبور، این سوال ذهن جرم‌شناسان را به خود مشغول کرد که چه عامل اساسی باعث می‌شود، برخی از رفتارها به عناوینی همچون انحراف و جرم متصف شوند؟ در پاسخ به این سوال، محققان تلاش کردند، مطالعات جرم‌شناسی را به سمت تأثیرات صاحبان قدرت که به رفتارهای افراد جامعه به شیوه‌ای منفی واکنش نشان می‌دهند، متمرکز سازند. (شاهپوری و دیگران، ۱۳۹۹: ۲۸۳). به این ترتیب، از منظر برچسب‌زنی، شاهد قدرت نمایی نهادهای مختلف از نهاد قانونگذاری گرفته تا پلیس و مقامات قضایی هستیم که همگی می توانند باعث کسب هویت مجرمانه می‌شوند.

ادوین لی مرت[2] در سال ۱۹۵۱ با نگارش کتابی تحت عنوان آسیب شناسی اجتماعی، ضمن اشاره به نظریه برچسب‌زنی به بحث از انحراف اولیه و ثانویه می‌پردازد. انحراف اولیه از دیدگاه لی مرت به اعمالی اطلاق می‌شود که هر چند ممکن است یک نوع انحراف از اخلاق عمومی جامعه محسوب شوند، اما به راحتی می‌توانند مورد بخشش قرار گرفته یا به فراموشی سپرده شوند. اما اگر با واکنش جامعه مواجه شود، امکان تبدیل آن به انحراف ثانویه افزایش می‌یابد. به عنوان مثال، فردی که برای نخستین بار دست به تجربه استعمال مواد مخدر زده است، تبدیل به فردی معتاد خواهد شد (Maddan, 2008: 23). بنابراین، از دیدگاه لی‌مرت، انحراف اولیه به رفتارهایی اشاره دارد که تا آن حد، شدید تلقی نمی‌شوند که منجر به طبقه بندی فرد به عنوان منحرف یا مجرم شود و صرفا ممکن است، پیامدهای جزئی برای موقعیت یا روابط فرد با دیگران داشته باشد. اما به همان اندازه که واکنش به رفتار ارتکابی شدت یابد به همان میزان، احتمال وقوع مجدد همان رفتار یا سایر رفتارهای هنجارشکنانه که از آن به انحراف ثانوی یاد می‌شود، افزایش می یابد.

نقش هوارد بکر[3] آمریکایی را نیز نباید در این حوزه نادیده انگاشت. وی در کتاب outsiders که در سال ۱۹۶۱ منتشر گردید بر اهمیت این موضوع، تأکید می‌نماید که انحراف را نمی‌توان خصوصیتی از رفتار مرتکب تلقی کرد، بلکه نتیجه ضمانت اجراها و به عبارت دیگر، برچسب منفی است که به صورت موفقیت آمیزی نسبت به او اعمال شده است (Matsueda, 2014: 22). در نتیجه، انحراف یا جرم به رفتاری گفته می‌شود که جامعه این عناوین را برای آنها در نظر گرفته و مورد قضاوت قرار می‌دهد و نمی‌توان یک رفتار را فی‌نفسه انحرافی یا مجرمانه در نظر گرفت.

تأثیر اجتماع بر فرد مورد تأیید امیرالمومنین علی (ع) نیز قرار داشته‌است، به گونه‌ای که خطاب به مالک اشتر می‌فرمایند: ارتباط خود را با افراد برجسته و ممتاز و خانواده های پرهیزکار و شایسته برقرار ساز (نامه/۵۳). همچنین در جای دیگری می‌فرمایند: در مناطق بزرگی که محل تجمع مسلمانان است، زندگی کن و از محیط‌هایی که اهل ستم‌کاری و نادانی هستند، بپرهیز (نامه/۶۹). همچنین در روایتی از امیرالمومنین علی (ع) آمده است که پس از اجرای حد بر مجرم، مردم اقدام به دشنام دادن نسبت به او کردند که آن حضرت فرمودند، ای مردم زبان از دشنام فرو بندید، زیرا وقتی که حد بر مجرمی جاری شد، همان کفاره گناهان اوست (حر عاملی، ۱۴۱۲: ۱۰۰/۲۸).[4]

1. Herbert Mead
2. Edwin Lemert
3.Howard Becker

۴. در خطبه ۲۰۶ از نهج البلاغه آن حضرت (ع) هنگامی که شنید گروهی از اصحابش در جنگ صفین، شامیان را دشنام می گویند چنین فرمود: دوست ندارم که شما دشنام دهنده باشید. ولی اگر به توصیف اعمال و بیان حالشان بپردازید، سخنتان به صواب نزدیکتر و عذرتان پذیرفته‌تر است. به جای آن که دشنامشان دهید، بگویید: بار خدایا خونهای ما و آنها را از ریختن نگه‌دار و میان ما و ایشان آشتی انداز و آنها را که در این گمراهی هستند رها بنمای. تا هر که حق را نمی شناسد، بشناسد و هر که آزمند گمراهی و دشمنی است از آن باز ایستد. با توجه به خطبه مزبور، این گونه می توان استنباط کرد که که زمانی که آن حضرت، دشنام به دشمنان را روا و جایز

بیانات امام علی (ع) اگرچه در نگاه نخست بر نظریه معاشرت‌های ترجیحی دلالت دارد، اما دلالت آن را نسبت به نظریه برچسب‌زنی نیز می‌توان مشاهده نمود. با این توضیح که مطابق نظریه برچسب‌زنی، مجرمین پس از دریافت برچسب مجرمانه از طرف قانون و تحمل مجازات، همچنان تحت تأثیر نگرش افراد پیرامون خود قرار دارند که آنان را به عنوان یک مجرم می‌نگرند (Hollin, 2013: 17).[۱] این در حالی است که اصل بر صحت رفتار افراد است و این مورد، در خصوص مجرمی نیز که مکافات عملش را دیده و تاوان آن را پرداخته صدق می کند. لذا یکی از ویژگی‌های مومنان راستین (که امام علی (ع) به مالک توصیه کرده که با چنین افرادی ارتباط داشته باشد)، در این نکته نهفته است که این دسته از افراد، نسبت به تمامی مردم ظن نیکو می‌برند. چنان که در روایتی طولانی، امام صادق (ع) در قضیه پرسش همام از حضرت علی (ع) و ایراد خطبه متقین از سوی آن حضرت در پاسخ به همام می‌فرمایند که یکی از ویژگی‌های مومنان راستین این است که «يُحْسِنُ بِالنَّاسِ الظَّنَّ» (کلینی، ۱۴۰۷: ۲۲۹/۲). راجع به عبارت دوم، دستور امام به دوری گزینی از افراد اهل ستمکاری و نادانی نیز نگریستن به همان مسئله مد نظر در عبارت پیشین از جنبه سلبی است. به این معنا که ای مالک با مومنان راستین و افراد متقی معاشرت کن (که یکی از ویژگی‌های چنین افرادی حسن ظن به مردم است) و از ارتباط با افراد اهل ستم و نادانی بپرهیز (که یکی از ویژگی‌های چنین افرادی سوء ظن به مردم است). در رابطه با روایت ممانعت از دشنام به فرد مجازات شده نیز ملاحظه می شود که تحقیر شخصیت این دسته از افراد ممنوع اعلام شده است. همان گونه که برخی نیز معتقدند، این دستور اخلاقی تأثیر به سزایی در بازسازی فکری و اخلاقی مجرم دارد و سبب می‌شود که جایگاه اجتماعی او به خاطر مجازات شدن تخریب نگردد و امکان بازگشت او بدون این که مورد هتک شخصیتی قرار گیرد به جامعه فراهم شود (قیاسی و دیگران، ۱۳۹۹: ۳۸۰).

با این توضیحات به این سوال خواهیم پرداخت که آیا از دیدگاه حضرت علی(ع) نظریه برچسب‌زنی، مورد پذیرش قرار داشته و می توانسته مانع از تکرار جرم و انحراف شود؟

اهمیت پاسخ به پرسش مزبور و ضرورت پژوهش در این نکات جلوه گر می‌شود که اولا بررسی و تحلیل محتوای نهج‌البلاغه، می‌تواند ما را به این مهم رهنمون سازد که آیا آموزه‌های پیشگیرانه که یکی از این موارد، ممانعت از برچسب‌زنی به افراد می‌باشد در این کتاب شریف قابل مشاهده است؟ و در صورت مثبت بودن پاسخ، این موضوع در چه قالب و مضامینی بیان شده‌اند؟ ثانیا از رهگذر این تحقیق می‌توان به دیدگاه امیرالمومنین(ع) در خصوص نحوه برخورد با منحرفان و مجرمین به گونه‌ای که در وادی رفتار مجرمانه قرار نگرفته و یا مجددا مرتکب تکرار آن نشوند، پی برد.

بر همین اساس در گفتار نخست به راهکارهای موجود در نهج‌البلاغه، در راستای جلوگیری از ورود افراد به فرایند کیفری و در گفتار دوم به نحوه عملکرد و نظارت صاحبان قدرت در مواجهه با مجرم پرداخته می‌شود.

پیشینه پژوهش

در حوزه پیشگیری از جرم در اسلام، آن چه که تاکنون به رشته تحریر درآمده است حاوی مفاهیم کلی در این زمینه بوده است که مهم‌ترین این موارد را می‌توان انتشار کتابی تحت عنوان *مراحل سه‌گانه پیشگیری از جرم در آموزه‌های قرآن* تألیف قدرت الله خسروشاهی (۱۳۹۳) و یا مقاله *بررسی نظریه برچسب‌زنی با نگاه به منابع اسلامی* تألیف حسینی و متولی زاده (۱۳۹۱) نام برد که در هیچ یک از منابع مزبور به صورت مستقیم و اختصاصی به بررسی نظریه برچسب‌زنی در نهج البلاغه اشاره نشده است. لذا در این پژوهش تلاش گردیده تا محتوای نهج‌البلاغه که مختص و مرتبط با نظریه مزبور هستند، مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

نمی‌شمارد، به طریق اولی درباره فردی که مجازات گناه خود را تحمل کرده و به عبارتی، در حال حاضر عداوتی با جامعه ندارد، دشنام جایز نیست و صرف نظر از این که هتک فرد محسوب می شود، چه بسا این رفتار، باعث تحریک و قرار گرفتن در مسیر سابق شود.

۱. در نامه ۳۱ نهج‌البلاغه، آن حضرت به فرزند بزرگوار خویش می فرمایند: پس بکوش تا هر چه طلب می‌کنی از روی فهم و علم باشد، نه به ورطه شبهات افتادن. پیش از آن که در این طریق نظر کنی و قدم در آن نهی از خدای خود یاری بخواه و برای توفیق یافتنت به او روی آور و از هر چه تو را به شبهه می‌کشاند یا به گمراهیت منجر می‌شود، احتراز کن. از فرمایش آن حضرت این نکته بر می آید که مواجهه با امور از جمله برخورد با افراد باید بدون هر گونه ظن و گمان نادرست باشد.

پیشگیری از تقابل مردم با نهاد قضایی

همان‌گونه که در مقدمه به آن اشاره گردید، نظریه برچسب‌زنی، دلیل ورود به محیط منحرفانه و مجرمانه را انگ و برچسبی معرفی می‌کند که به ترتیب، توسط مردم و یا نهادهای رسمی جامعه به افراد زده می‌شود. در این میان، هر چند برچسب وارده از طرف نهاد قضایی از اهمیت بیشتری برخوردار است، اما پیشگیری از انحراف اولیه نیز می تواند عامل موثری در پیشگیری از تکرار این نوع انحرافات و نهایتا رفتارهای مجرمانه محسوب شود.

نظارت اجتماعی

از نظر مکتب برچسب زنی، انحراف یا جرم در ذات یک رفتار وجود نداشته و این صاحبان قدرت هستند که در جهت حفظ جایگاه و موقعیت سیاسی خود، برخی از رفتارهایی را که مغایر منافع آنان می باشد، قبل از این که سایر اقدامات را در جهت پیشگیری از این گونه رفتارها که یا انحراف یا جرم تلقی می شوند به عمل آورند، آنها را مورد جرم انگاری قرار داده و اجرای آن را نیز به نهادهای تحت کنترل خود مانند پلیس و دادگاه واگذار می کنند (Brinkerhoff and others, 2013: 126). در واقع، از این نظریه باید به عنوان یک گرایش نسبیت پندار نام برد که جرم را به عنوان یک واقعیت روانی- اجتماعی مورد پذیرش قرار نداده و حقوق کیفری را ساخته و پرداخته خودسرانه نظام اجتماعی تلقی می کنند (گسن، ۱۳۷۹: ۶۴). بنابراین، با توجه به این که عده معدودی از افراد جامعه، قدرت قانون گذاری و تعیین تکلیف برای سایر افراد جامعه را دارند، آن چه که تحت عنوان ارزش در یک جامعه وجود دارد و برای حفظ آن ضمانت اجراهایی نیز تعیین شده است، ارزش های مورد قبول همه اعضای یک جامعه به شمار نمی رود.

این در حالی است که امیرالمومنین (ع)، پیش از اعمال ضمانت اجرای رسمی، از یکی دیگر از ساختارهای مهم کنترل اجتماعی یعنی امر به معروف و نهی از منکر که تحت عنوان نظارت اجتماعی شناخته شده است، کمک می گیرند. ایشان با بیان امر به معروف قبل از اجرای حدود می فرمایند: برپایی شریعت به وسیله امر به معروف و نهی از منکر و اقامه حدود ممکن است (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۵۰۴/۱) که بیانگر اولویت این فریضه نسبت به اجرای مجازات است. با این توضیح که امر به معروف و نهی از منکر، آموزه ای است که در مقابل عموم انحرافات قابلیت اجرا دارد و از این جهت می توان آن را نوعی تدبیر و راهکار عام معرفی نمود. وقتی اعضای اجتماع مراقب هم بوده و یکدیگر را سفارش به حق و نیکی نمایند و از بدی و زشتی بازدارند، به تدریج زمینه نهادینه شدن و درونی کردن رفتار بهنجار را در پی دارد (حاجی ده آبادی، ۱۳۸۳: ۹۵). امیرمومنان علی (ع) نیز ابتدا تلاش می کنند تا قبل از این که با ضمانت اجرای رسمی و سرکوبگرانه با افراد برخورد نمایند که زمینه برچسب زنی و آثار سوء ناشی از آن را فراهم می کند، مبادرت به اجرای این فریضه شرعی نمایند.

در این راستا، امیرالمومنین علی (ع) که پیش قدم در مبارزه با فساد و تباهی ها بودند را می توان شاخصی از بهترین عاملین به امر به معروف نام برد. زیرا، زمانی که سخن از پیشگیری از جرم مطرح می شود، اتخاذ تدابیری لازم می آید که بدون آن، نه تنها اقدام صورت پذیرفته بی اثر می شود، بلکه ممکن است شرایط موجود را بحرانی تر نماید. از جمله این تدابیر، این فرمایش از امیرالمومنین (ع) است که می فرمایند: به خدا سوگند، شما را به بردن فرمانی بر نمی انگیزم، جز آن که بر انجام همان فرمان بر همه شما پیشی می جویم و از هیچ گونه فرمانی شما را باز نمی دارم، مگر این که پیش از شما خودم از آن دست باز داشته ام (خطبه/۱۷۵). همچنین در جای دیگری با همین محتوا آمده است: مردم را از حرام و منکرات بازدارید و خود هم مرتکب نشوید زیرا دستور داده شده که ابتدا خود، محرمات را ترک و سپس مردم را بازدارید (خطبه/۱۰۵). بنابراین، چگونه می توان انتظار داشت که رهبر جامعه مسلمین، عامل به معروف نبوده ولی انتظار داشته باشد که دستورات او مورد تبعیت مردم قرار گرفته و منکرات نیز از جامعه رخت بربندد.

آن حضرت می‌فرمایند: خداوند امر به معروف را به خاطر اصلاح توده مردم و نهی از منکر را برای جلوگیری نابخردان از زشتی‌ها واجب کرد (حکمت/۲۵۲). از عبارت مزبور، این نکته قابل استنباط است که اقدام به نهی از منکر، باعث می‌شود که رفتار نامطلوب افراد در همان مرحله ابتدایی باقی مانده و تبدیل به انحرافات گسترده تر و یا حتی ارتکاب جرم نشود.

جرم انگاری حداقلی

جرم‌انگاری فرآیندی است که به موجب آن، قانونگذار با در نظر گرفتن هنجارهای اجتماع و تکیه بر مبانی نظری قابل قبول با توسل به کیفر، نسبت به رفتارهای ضد اجتماعی واکنش نشان می دهد (نجفی و هاشم بیگی، ۱۴۰۱: ۹۰). بر اساس نظریه برچسب زنی، جرم انگاری توسط حکومت و یا به عبارتی صاحبان قدرت، باعث ورود افراد به فرایند کیفری می شود. بر اساس این نظریه، حسن وقبح ذاتی رفتار، ملاک جرم بودن یا نبودن آن به شمار نمی رود، بلکه این صاحبان قدرت هستند که تعیین می کنند کدام رفتار، جرم و کدام صحیح است. میان جرم انگاری رفتار و تعامل افراد جامعه نیز هماهنگی وجود دارد و این هماهنگی از تعامل مجرم با مقامات قضایی به وجود می‌آید (محسنی،۱۳۹۷: ۱۷۲). در این فرآیند، صدور حکم محکومیت نسبت به مجرم باعث می شود که وی واجد دو برچسب منفی رسمی و غیر رسمی شود. در نتیجه، هر چه تعداد عناوین مجرمانه افزایش یابد، افراد بیشتری نیز در معرض اتهام و محکومیت قرار می گیرند.

این در حالی است که اسلام، ارزش رفتار را به طور مطلق بیان می کند و به همین دلیل، نسبی گرایی مورد پذیرش اسلام قرار نگرفته است. به این معنا که دیدگاه امامیه بر این امر استوار است که حسن و قبح عقلی امری بدیهی است.[۱] به صورت قطعی می‌توان دریافت که نیکی به دیگران خوب است و بدی را زشت تلقی می کنیم. خداوند به رفتاری که شایسته است، امر می کند و نهی او به رفتاری که ناشایست است، تعلق می‌گیرد(حلی، ۱۴۳۰: ۴۱۶/۱). بنابراین ملاک، همان حسن و قبحی است که در ذات افعال یافت شده و عقل انسان می تواند آن را درک نماید. در همین راستا، امیرالمومنین علی(ع) خطاب به فرزند خود امام حسن (ع)فرمودند: خدا تو را جز به نیک کرداری فرمان نداده و جز از امور قبیح، نهی نفرموده است (نامه/۳۱).

بنابراین، هر چند با توجه به نامه ۳۱ از نهج البلاغه حسن و قبح ذاتی افعال مورد پذیرش قرار گرفته و این گونه به نظر می‌رسد که تمامی افعالی که ناپسند شمرده می‌شوند باید مورد واکنش قرار گیرند، اما انسان در معرض ارتکاب خطاست و در صورت ارتکاب آنها مورد قضاوت قرار گرفته و همین عامل سبب می‌شود که روحیه بازگشت پذیری افراد تضعیف شود. به همین دلیل، در نهج‌البلاغه از دو جهت به این موضوع پرداخته شده است. یک مورد آن عیب‌پوشی است. در این رابطه امیرالمومنین علی (ع) به مالک اشتر می‌فرمایند: دورترین افراد از تو باید کسی باشد که در حق مردم عیبجو است. زیرا مردم واجد عیوبی هستند که حاکم در پوشاندن آن از همه شایسته تر است و فقط در آن چه از عیوب مردم نزد تو آشکار است مکلف به اصلاح آن هستی. پس تا می توانی عیوب مردم را بپوشان (نامه/۵۳). از نظر لغوی، عیب به معنای نقص و بدی است (معین، ۱۳۵۷: ۲۳۶۸/۲). آن چه در این عبارات آمده را باید به بدی‌هایی منصرف دانست که هنوز به مرحله جرم انگاری در نیامده اند. زیرا عبارت تکلیف حاکم به اصلاح، موید این نکته است که رفتارهای مزبور، از جمله مواردی نیستند که واکنش رسمی از قبل برای آنها پیش‌بینی شده و بنابراین به شیوه های دیگری غیر از جرم‌انگاری قابل برطرف شدن هستند.

در تفسیری نیز این گونه مطرح شده است که برخورد قهرآمیز در چنین مواقعی باعث سست شدن رابطه مردم با حاکم شده و به همین دلیل باید با شیوه های مسالمت آمیز نسبت به اصلاح آنها اقدام نمود (مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۹۰: ۴۱۱/۱۰–۴۱۰). عوامل متعددی نیز می‌توانند در پیدایش و گسترش رفتارهای منحرفانه و مجرمانه ایفای نقش نمایند. به همین دلیل، آن حضرت می فرمایند: حقوق شما بر من آن است که شما را اندرز داده و بیت المال را در راه شما هزینه کنم و آموزش دهم تا از جهل نجات یابید و تربیت نمایم تا آداب اجتماعی را فراگیرید (خطبه/۳۴). به این ترتیب، راجع به اعمالی که در حد ایجاد خطر

۱. در رابطه با اختلافات نظری موجود در این زمینه رجوع شود به فلسفه اخلاق، مصباح یزدی، تحقیق ونگارش احمدحسین شریفی، ۱۳۸۰، ص ۱۸۱–۱۸۰.

برای جامعه نیستند، به جای جرم‌انگاری، امیرالمومنین علی (ع) راه کارهایی مانند فراگیری مکارم اخلاقی، زدودن فقر و تربیت صحیح را پیشنهاد داده اند.

مورد دوم، تغافل است که به معنای خود را به غفلت زدن، چشم پوشی کردن و نادیده انگاشتن آمده‌است (معین، همان: ۱۱۰۵). امیرالمومنین علی (ع) می فرمایند: یکی از بهترین رفتار افراد شرافتمند، تغافل از آن مواردی است که نسبت به آن آگاه هستند. (حکمت/۲۲۲). بدیهی است که انسان در معرض ارتکاب رفتارهایی است که می‌تواند مورد سرزنش دیگران واقع شود. اما آشکار کردن این نوع اشتباهات باعث از بین رفتن عزت و آبروی فرد می شود که جبران آن به راحتی امکان پذیر نیست. برخی مفسران را نیز اعتقاد بر این است که لازمه تغافل و چشم پوشی از اشتباه دیگران، داشتن ویژگی هایی چون بردباری و گذشت است و کسانی واجد این توانایی هستند که این فضیلت ها را در خود پرورانده باشند (ابن ابی الحدید، بی تا: ۴۴/۱۹) و همین بردباری است که باعث می شود، امیرالمومنین علی (ع) این گونه فرمایش می نمایند که: عیوب بسیاری از شما دیدم و آن را مورد چشم پوشی قرار دادم (خطبه/۱۵۹).

در همین راستا روایتی از امام صادق وجود دارد که می‌فرمایند: هر گاه آبرو بریزد، جمع آوری آن دشوار است (الدیلمی ، ۱۴۰۸: ۳۰۳/۱). از این روایت استفاده می‌شود که پس از بی آبرو شدن فرد، با توجه به این که حیثیت و اعتبار گذشته را ندارد، ممکن است دست به هر رفتار ناپسند دیگری بزند. در نتیجه، مشخص می شود که هدف، عدم ورود افراد به فرایند کیفری، مقابله با از بین رفتن حیثیت افراد و جلوگیری از هویت مجرمانه در افراد است. در همین رابطه امیرالمومنین علی (ع) می‌فرمایند: مردم را با موشکافی مورد نظارت قرار ندهید و با چشم پوشی از موارد پیش پا افتاده، ارزش خود را بالا ببرید (حرانی، ۱۴۰۴: ۲۲۴/۱). با توجه به روایت مزبور، تغافل به امور جزئی مربوط شده و رفتاری که امنیت جامعه را در معرض مخاطره قرار می دهد، نمی تواند مشمول آن قرار گیرد.

گذشت بزهدیده

دیدگاه برچسب زنی بر این اعتقاد است که نظام عدالت کیفری صرفا با خلق جرم و زدن برچسب نسبت به افراد، نه تنها فرصت آشتی مجرم با بزهدیده و جامعه را از او گرفته، بلکه فرصت های مشروعی که در ادامه زندگی با آنها مواجه می شود را نیز از او سلب خواهد کرد. در واقع، هیچ فرصتی در اختیار مجرم قرار نمی گیرد که خود را بتواند با جامعه منطبق نماید. به همین دلیل، از جمله مواردی که می تواند مانع از ورود افراد به فرآیند کیفری و پیشگیری از آثار برچسب زنی شود، گذشت از طرف بزهدیده رفتار مجرمانه است (Hanser, 2012: 440).

بنابراین، از جمله نهادهایی که در جهت ممانعت از ورود مجرم به فرآیند کیفری از زمان ارتکاب جرم پیش بینی شده و باعث برطرف شدن اختلاف میان بزه دیده و بزهکار و حفظ رابطه میان افراد می شود، گذشت بزه‌دیده است و حتی پس از آن تا مرحله اجرای حکم نیز این حق برای بزه دیده در نظر گرفته شده و صرفا درباره جرائمی که خطر شدیدی برای جامعه به همراه ندارند و به عبارت دیگر، جنبه خصوصی آن نسبت به جنبه عمومی قوی تر است، اعمال می گردد. همان گونه که در قسمت قبل مطرح گردید، تغافل مربوط به حکومت می شود، ولی گذشت، حقی است که برای افراد در نظر گرفته شده و ارتباطی به حکومت پیدا نمی کند.

امیرالمومنین علی(ع) در مورد گذشت توصیه های فراوانی داشته و در اهمیّت این موضوع فرموده‌اند که بخشش، تاج و زینت فضایل اخلاقی است[۱] (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۳۶/۱). تاج هم نشانه قدرت است و هم زینت و بر بالاترین عضو بدن یعنی سر گذاشته می‌شود و نشان می‌دهد که عفو و گذشت در میان همه فضایل اخلاقی واجد موقعیت ویژه ای است (مکارم شیرازی،۱۳۷۷: ۴۲۳/۳). بنابراین افراد جامعه با گذشت، هم فضیلتی اخلاقی را رعایت کرده و هم فرصت بازگشت به مجرم را

۱. عنه علیه السلام:العَفْوُ تاجُ المَکارِمِ.

فراهم کرده اند. زیرا اجرای مجازات نسبت به جرائم سبک که مشمول جرائم قابل گذشت شده اند، برای مجرم بسیار گران تمام شده و نوعی نفرت نسبت به بزه دیده و جامعه پدید می آورد.

نحوه مواجهه با متهم از طرف نهاد قضایی

عدم ورود افراد به فرآیند کیفری، آرمان نظریه برچسب‌زنی به حساب می‌آید. اما پس از ورود افراد به این فرآیند و از آن جا که هدف اصلی نظریه برچسب‌زنی جلوگیری از ارتکاب انحراف و جرم ثانویه است، نحوه برخورد با متهم از سوی دادگاه نیز از جمله مواردی است که در میان طرفداران این نظریه حائز اهمیت است (Brown and others, 2015: 359).

در مورد مداخله حکومت و سیستم کیفری در مجازات افراد، دیدگاه برچسب‌زنی معتقد است که باید با بسیاری از رفتارهای مجرمانه رفتاری توأم با مدارا در پیش گرفت. در غیر این صورت، زمینه گرایش افراد به سمت جرائم شدیدتر را فراهم می‌کند (وایت، هینز، ۱۳۹۹: ۱۸۸). این دیدگاه هر چند ممکن است در خصوص جرایمی که خطر کمتری برای جامعه دارند مدنظر قرار گیرد، اما در مورد همه جرایم قابلیت اعمال ندارد. بدیهی است که متهم از طریق محاکمه و وارد آمدن برچسب منفی با چالش تغییر هویت مواجه خواهد شد. از جمله مواردی که می تواند نقش موثری در پیشگیری از برچسب زنی پس از ورود متهم به فرآیند کیفری ایفا نماید توبه است.

توبه

از آن جا که توبه، امری درونی است به همین دلیل، تنها زمانی می توان سخن از معافیت از مجازات و نهایتا جلوگیری از برچسب خوردن مجرم سخن به میان آورد که موضوع رفتار مجرمانه او چه در جرائم تعزیری یا مستوجب حد نزد قاضی محکمه مطرح شده باشد. در کلام برخی فقها آمده است: احتمال التوبه قبل الاقرار قد یکفی لسقوط الحد من باب درء الحد بالشبهه (هاشمی شاهرودی، ۱۴۳۳: ۲۵۸/۱). همچنین، ادعای متهم مبنی بر این که توبه کرده است بر پایه قاعده کلما لا یعلم الا من قبل المدعی، یقبل قوله فیه بلا بینه بدون نیاز به اقامه بینه از طرف نامبرده پذیرفته می شود. برخی در خصوص اهمیت و کاربرد اعمال این قاعده در مسائل مختلف فقهی از جمله پذیرش توبه متهم به صرف ادعای او چنین استدلال کرده اند: گاه نپذیرفتن سخن مدعی هر چند شاهدی نداشته باشد، مشکلاتی را به بار می آورد، مسائلی مانند زندانی شدن وی، ایجاد حرج و ضرر و مشقت های بسیار، تعطیل شدن احکام و گشوده ماندن پرونده ها و به نتیجه نرسیدن دعاوی سبب می گردد که قانونگذار و شارع به ادعای مدعی ترتیب اثر دهد و سخن وی را بپذیرد (علیشاهی قلعه جوقی، ۱۳۹۲: ۱۹).

در ارتباط با آن چه که مطرح شد، باید به این نکته اشاره نمود که مطابق قاعده درأ اگر وقوع جرم و یا انتساب آن به متهم و یا مسئولیت وی به جهتی مورد تردید باشد، به موجب این قاعده باید جرم و مجازات را منتفی دانست (محقق داماد، ۱۳۹۱: ۴۳/۴). برخی معتقد هستند که به صرف ادعای توبه، شبهه برای قاضی حاصل شده و به همین دلیل، محل اعمال قاعده درأ است. زیرا توبه امری است درونی و اثبات آن بسیار دشوار است (قربان نیا، ۱۳۹۳: ۸۳). در همین راستا، صاحب جواهر معتقد است که اگر یک شخص در زنا، پس از دستگیری ادعای توبه قبل از آن را کرد، به دلیل وقوع شبهه و بدون سوگند از وی می پذیریم (نجفی، ۱۴۳۴: ۴۷۸،۶۱۹) و نیز در این حالت، قاعده درأ به دلیل برتری بر اصل استصحاب عدم توبه، به جهت تقدم اماره بر اصل عملی و تفسیر به نفع متهم، موجب سقوط مجازات حدی خواهد شد (مرعشی شوشتری، ۱۳۷۵: ۱۷). در مقابل برخی معتقد هستند که در پذیرش قاعده درأ باید عقلایی عمل کرد و راه افراط و تفریط طی نکرد. به این معنا که با عدم پذیرش مطلق، راه پذیرش آن را بست و یا با اعمال آن به صرف ادعای مرتکب، موجب تعطیلی حدود شد. بنابراین قاضی باید سعی کند به نحو عقلایی رفتار نماید و به نحو مقتضی در هر پرونده عمل نماید (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۴: ۲۵). النهایه، توبه که از جمله شیوه های موثر در پیشگیری از تکرار جرم و اصلاح مجرم به شمار می رود، در نظام کیفری اسلام از موارد سقوط مجازات محسوب می‌شود و در سایر مکاتب کیفری قابل مشاهده نیست. مجازات را باید به عنوان وسیله ای در جهت اصلاح و بازپروری در نظر گرفت و نمی‌توان به عنوان یک هدف

مطلق به آن نگریست. به همین دلیل، اجرای مجازات در مورد مجرمی که از ارتکاب رفتار مجرمانه خود نادم شده و مشخص است که متعاقبا دست به رفتار مجرمانه دیگری نمی زند، نتیجه بخش به نظر نمی‌رسد[۱].

عالم جلوه‌گاه رحمت خداوند است. در تمام مرائی و مجالی و مظاهر خلقت می‌توان بارقه‌هایی از رحمتش را لمس نمود. این که بنده‌ای پس از ارتکاب معصیت روی به درگاه او می‌آورد، نیز به این دلیل است که می‌داند پشیمانی خود را به محضر خداوندی رحمتگر عرضه داشته است). اصل مغفرت، پدیده‌ای استثنایی نبوده و فرمولی کلی است که از غلبه رحمت در نظام هستی ایجاد شده است.

ذکر این نکته ضروری است که اخباری وجود دارد که اشخاصی به محضر معصومین (ع) برای درخواست مجازات رسیده و به جای آن که بگویند مرا مجازات کن، می‌گفتند: مرا پاک گردان (طباطبایی بروجردی، ۱۴۱۵: ۲۶۸/۲۵). بنابراین، اجرای حدود نیز به تنهایی می تواند موجبات غفران الهی را فراهم آورد، اما توبه واقعی مرتکب، ارزشی به مراتب بالاتر از اجرای حدود دارد. در همین رابطه، روایتی نیز از امیرالمومنین علی (ع) نقل شده است که ایشان فرمودند، توبه مجرمی که مرتکب گناه مستوجب حد شده است، از اجرای حد نسبت به او برتر است (کلینی، ۱۴۰۷: ۱۸۸/۷).

در نهج البلاغه عبارات متعددی در خصوص توبه قابل مشاهده است. در یک عبارت، امیرالمومنین علی (ع) از نفعی که توبه برای افراد به همراه دارد، یاد کرده اند (خطبه/۲۳۰). منظور از نفع مندرج در این عبارت آن است که توبه، مجرم را به اصلاح نفس و عدم تکرار رفتار مجرمانه سوق می دهد. بنابراین، عدم پذیرش توبه و ایجاد ناامیدی در مجرم می تواند هم اثرات مخربی نسبت به وی و هم بر جامعه به صورت افزایش بزهکاری داشته باشد. در همین راستا، آن حضرت به فرزند خود می فرمایند: خداوند به تو اجازه دعا و درخواست داده در صورت ارتکاب گناه، مانعی برای توبه ایجاد نکرده، در کیفر تو شتاب نداشته و در اقدام به توبه عیب نگرفته است (نامه/۳۱). بر این مبنا، در صورت بازگشت به پیشگاه الهی، نه تنها با ملامت و عتابی مواجه نمی شود، بلکه با شرایطی مجازات دنیوی او هم منتفی می شود. به این ترتیب، همان نفعی که نظام عدالت کیفری معتقد است بر اثر اجرای مجازات به دست می آید با اقدام به توبه در صورت تحقق شرایط آن، بدون این که سابقه و برچسب منفی برای مجرم به همراه داشته باشد، قابل دسترس خواهد بود. همچنین آن حضرت، خطاب به مالک اشتر که او را به فرمانداری مصر برگزیده است می فرماید: مردم مرتکب گناهانی از روی عمد یا تقصیر می شوند، پس به همان صورت که می خواهی خداوند تو را با بخشش مورد عنایت قرار دهد، آنان را مورد عفو قرار بده. از گذشت نسبت به مردم پشیمان مشو، و برکیفر اجرا شده شاد مباش (نامه/۵۳). از این عبارت نیز استنباط می شود که عدم اجرای کیفر بر اجرای آن مرجح است. بدیهی است، چنین فرمانی را باید با توجه به نوع جرم مورد ارتکاب، شخصیت مجرم و ابراز ندامت و توبه وی تفسیر نمود.

در کلام امیرالمومنین علی (ع) علاوه بر آن چه که در خصوص توبه مطرح شد، تکالیفی بر عهده مقام رسیدگی کننده به اتهام افراد قابل مشاهده است.

دادرسی منصفانه

هوارد بکر معتقد است که بر طبق نظریه برچسب زنی، جمعیت یک جامعه را به چهار گروه می توان تقسیم کرد. گروهی که انطباق خود را با معیارهای جامعه نشان داده و برچسبی دریافت نمی کنند. برخی مرتکب رفتار منحرفانه و یا مجرمانه شده و به آنان برچسب زده می شود. برخی برچسب منحرف و مجرم دریافت می کنند در حالی که مرتکب رفتار منحرفانه یا مجرمانه نشده اند. برخی نیز مرتکب رفتار منحرفانه یا مجرمانه می شوند، اما هیچ برچسبی از جامعه متوجه آنان نمی گردد، زیرا موفق شده اند که این نوع رفتارها را مخفی نگاه دارند که به عنوان مجرمین پنهان شناخته شده اند. دو گروه نخست با توجه به رفتارشان به درستی مورد ارزیابی جامعه قرار گرفته اند. اما دو گروه بعدی به دلایل متعددی مورد ارزیابی صحیح قرار نمی گیرند. به عنوان مثال، گروه سوم را افرادی تشکیل می دهند که بنا بر عواملی همانند نژاد، تیپ ظاهری یا تعلق به یک گروه خاص و

۱. در قانون مجازات اسلامی، توبه، اصلاح و ندامت مجرم باید توسط دادگاه احراز گردد (ماده ۱۱۷).

بدون آن که واقعا مرتکب رفتار مجرمانه ای شده باشند، به اشتباه مورد تعقیب و دستگیری قرار می گیرند. به این ترتیب، این دسته از افراد با همان واکنشی که نسبت به مجرمین واقعی شده، مواجه می شوند. در نتیجه، همان اثراتی که برچسب زنی برای مجرمین واقعی در پی خواهد داشت، برای افراد ناکرده بزه که به اشتباه وارد در سیستم قضایی شده اند نیز قابل بررسی است (Brown and others, 2015: 324). به عبارت دیگر، از دیدگاه برچسب‌زنی، صحت یا عدم صحت اتهامات وارده از طرف مقامات رسمی، از اهمیت برخوردار نبوده و ملاک، همان برچسبی است که به افراد زده می شود و همین امر به نوبه خود، باعث برخورد نامطلوب جامعه با این گروه از افراد می شود که برچسب رسمی دریافت کرده‌اند. به همین دلیل، بهترین راهکار برای پیشگیری از اثرات نامطلوب برچسب‌زنی در چنین وضعیتی، برگزاری محاکمه منصفانه در جهت زدودن و رفع اتهام از این افراد است. در همین راستا، نظریه برچسب‌زنی معتقد است که نتیجه بی‌توجهی به حقوق متهمین، باعث اجرای مجازات، که شدیدترین مصداق آن را حبس تشکیل می دهد، اثرات جبران ناپذیری بر آینده محکوم به بار خواهد آورد. به ویژه برای مجرمینی که مرتکب جرائم کم خطری شده‌اند. از طرف دیگر، هر چه مدت زندان بیشتر باشد و یا شرایط زندان سخت‌گیرانه‌تر باشد، امکان تکرار جرم را افزایش می‌دهد (Lilly and others, 2007: 151).

از جمله ضروریات اولیه در رسیدگی کیفری، استقلال و بی طرفی قاضی است که یکی از موارد ارزیابی این موضوع، بررسی سابقه و پیشینه افراد قبل از کسب منصب قضاوت است (صانعی، ۱۳۸۹: ۵۰۵). امیرالمومنین علی (ع)، اجرای عدالت را در گرو استقلال دادگاه و تحت تأثیر قرار نگرفتن از طرفین دادرسی و عوامل بیرونی می‌دانستند. بدیهی است قاضی هرچند که به عالی ترین ممیزات و ممتازترین صفات صلاحیت آراسته باشد، در صورتی که در صدور رأی، از خود اختیاری نداشته باشد در اجرای عدالت ناکام می‌ماند. به همین دلیل، در فرمان خود به مالک اشتر راجع به اصل مستقل بودن قاضی، این گونه توصیه می‌فرماید: قاضی را در قلمرو فرمانروایی خود چنان مقام و منزلتی ببخش که هیچ یک از خواص و نزدیکان تو در آن منزلت و مقام طمع نبندد تا در اوج آن مقام شامخ از اندیشه مکر و سعایت بد اندیشان ایمن باشد و سخن چینان را فرصت تفتین درباره او دست ندهد (نامه/۵۳). در زمینه بی‌طرفی قاضی، آن حضرت در دستوراتی به قضات می‌فرمایند: هرکس متصدی امر قضا شد، بین اصحاب دعوی در اشاره و نگاه و نشستن تساوی برقرار کند (کلینی، ۱۴۰۷: ۴۱۳/۷). بدیهی است زمانی که رهبر جامعه مسلمین در نگاه و اشاره چشم و سلام کردن باید نسبت به همگی یکسان باشد (نامه/۴۶)، قاضی چنین جامعه‌ای نیز باید از این امر تبعیت نماید. در همین راستا در نامه ۵۳ از نهج البلاغه آن حضرت می فرمایند که قاضی محکمه: طمع را از دل ریشه کن کند. در یافتن دلیل اصرار او از همه بیشتر باشد، ستایش فراوان او را فریب ندهد، و چرب زبانی او را منحرف نسازد. (نامه/۵۳) اطلاق عبارات مزبور همگی دلالت بر برقراری تساوی میان اصحاب دعوا می باشد.

اصل برائت

همان‌گونه که سابقا مطرح گردید، از دیدگاه مکتب برچسب‌زنی، در تعامل میان نظام عدالت کیفری و متهمین، علاوه بر تعدادی قانون شکن، افراد بی‌گناهی که تعداد آنان اندک نیز نمی‌باشد، در فرآیند دستگیری و محاکمه قرار خواهند گرفت (Lilly and others, 2007: 126). هوارد بکر در همین راستا معتقد است که علت چنین امری، افزایش جرائم مندرج در قانون و اشتباه در دستگیری و یا اشتباه در محکومیت آن دسته از افرادی است که هیچ تفاوتی با سایر افراد مطیع قانون ندارند، ولی وارد فرآیند کیفری شده و برچسب می‌خورند (Moyer, 2001:174). در نتیجه، در جهت مقابله با آن چه که مکتب برچسب‌زنی مطرح می کند، اصل برائت باید مورد رعایت قرار گیرد. بر طبق اصل مزبور، بار اثبات مجرمیت متهم به عهده مقامات قضایی است. از مهمترین دلایلی که معمولا مقام قضایی در جهت اثبات مجرمیت ارائه می کند، شهادت شاهد است. به همین دلیل، شاهد باید در دادگاه حاضر شده و در حضور متهم، ادای شهادت نماید.

از امیرالمومنین علی (ع) در زمینه حضور شاهد در دادگاه، بیانات متعددی در نهج‌البلاغه مطرح شده است. امام (ع) در وصف متقین می‌فرماید: پیش‌از آن که ضد او گواهی دهند به حق اعتراف می‌کند (خطبه/۱۹۳). چه آن که شهادت از نظر موقعیت و رتبه، پس از اقرار قرار می‌گیرد و هرگاه کسی به امری اقرار نماید، نوبت به شهادت نمی‌رسد. همچنین: خدا گواهی دادن را برای

به دست آوردن حقوق انکار شده واجب کرد (حکمت/۲۵۲) و نیز هرکس را برای گواهی سوگند دادم با علم گواهی دهد (خطبه/۱۲۲).

در روایات متعددی نیز به فراخواندن شهود توسط آن حضرت جهت کشف حقیقت اشاره شده است. به عنوان مثال در قضیه‌ای زنی فرزند خود را انکار می کرد. امام علی (ع) به زن فرمود آیا برای اثبات ادعای خود گواه داری؟ زن، شهود خود را که تعداد زیادی بودند حاضر ساخت و آنان گواهی دادند. در این قضیه امام (ع) فرمود که عقد بستم این زن را برای این جوان که ناگاه زن اعتراف کرد که آن جوان، فرزند وی می‌باشد. (شوشتری، ۱۳۸۶: ۱۵).

از دیگر آثار اصل برائت، تفسیر شک به نفع متهم است. آن حضرت می‌فرمایند: داوری با گمان دور از عدالت است (حکمت/۲۲۰). از جملات مزبور، استنباط می شود تا زمانی که دلایل متقن علیه متهمی ارائه نشده است، به دلیل وجود شک و شبهه نسبت به ارتکاب جرم توسط وی، صدور حکم محکومیت و مجازات امکان پذیر نیست. همچنین اگر فردی، اقرار به رفتار مجرمانه‌ای نماید آنچه از اهمیت برخوردار است، کشف واقع می‌باشد. زیرا چه بسا اقرار وی به دلیل تهدید صورت پذیرفته باشد. اما به رغم وجود اصل برائت، هم چنان این احتمال وجود دارد که احکامی به اشتباه علیه متهم صادر شوند. به همین دلیل، حق بر تجدیدنظرخواهی به عنوان پاسخی نسبت به چنین احکامی در نظر گرفته شده است تا از برچسب خوردن متهم ممانعت به عمل آید.

نتیجه‌گیری

هدف از جرم‌شناسی به عنوان علمی نسبتا جدید، مطالعه جرم، انحراف و ارائه راهکار در جهت کاهش آنها می‌باشد. از جمله نظریه هایی که در این راستا مطرح شده، برچسب‌زنی است. این نظریه به تعامل میان صاحبان قدرت و مردم عادی از طریق جرم انگاری، تعقیب، محکومیت کیفری و برچسب خوردن برخی از افراد جامعه می‌پردازد. مطابق این دیدگاه، چنین تعاملی منجر به وقوع جرائم ثانویه می‌شود. زیرا مجرم علاوه بر برچسب مجرمیت با برچسب منفی اجتماعی نیز مواجه می شود. به این ترتیب، با هویت جدیدی مواجه می‌شود که ساخته شده از طرف اجتماع است. ملاحظه می‌شود که بر اساس این نظریه، عوامل اجتماعی که می توانند در بروز بزه ایفای نقش نمایند، نادیده گرفته شده و نقش برچسب زنی پررنگ جلوه داده شده است.

مکتب حیات بخش اسلام با توجه به جامعیتی که دارد، بی تردید واجد یک نظام کیفری کارآمد نیز می‌باشد. نظامی که متکفل حفظ اصول و آرمان یک حیات اجتماعی سالم و مفید بوده و هدف آن، تأمین مصالح فرد و جامعه است. از دیدگاه نهج البلاغه، عوامل متعددی موجبات ارتکاب جرم را در جامعه فراهم آورده و برچسب‌زنی می تواند به عنوان یک عامل در کنار سایر عوامل جرم زا مطرح شود. به این ترتیب، حکومت موظف است، صرفا رفتارهایی که قبح آنها ذاتی بوده و خطرات شدیدی برای امنیت جامعه به همراه دارد، جرم‌انگاری نماید و در خصوص رفتارهای منحرفانه با اهمیت کمتر، شیوه های غیر کیفری همچون اقدامات اقتصادی و نیز فرهنگی را با شرایط آن پیش بینی نماید. از دیدگاه نهج البلاغه و سیره امیرالمومنین علی (ع) نظارت اجتماعی که از آن به عنوان امر به معروف و نهی از منکر یاد شده است، راهکاری در جهت پیشگیری از بروز رفتارهایی با خطر بیشتر به شمار رفته و ممانعت از برچسب خوردن افراد را در پی دارد. در جهت ممانعت از توسعه بیش از حد جرم انگاری که افراد جامعه را در معرض برچسب خوردن قرار می دهد، از عیب پوشی و تغافل به عنوان ابزاری در این راستا سخن به میان آورده که بیانگر دیدگاه آن حضرت در خصوص عدم سوءاستفاده حکومت از قدرت و موقعیت خود می باشد. از سوی دیگر و تا حدی که ضرری متوجه منافع جامعه نشود، قابل گذشت بودن برخی جرائم را نیز مورد اشاره قرار داده و از توبه به عنوان نهادی در جهت عدم اجرای مجازات یاد نموده و آن را برتر از واکنش قهرآمیز علیه مجرم تلقی می نمایند. موضوعی که در سایر مکاتب پیش بینی نشده است. رعایت اصول دادرسی منصفانه نیز می‌تواند مانع از محکومیت افرادی که به اشتباه وارد در سیستم قضایی شده اند و نهایتا برچسب خوردن آنان گردد. در نتیجه ملاحظه می‌شود، علاوه بر این که واکنش کیفری در برابر رفتار مجرمانه مورد تأکید نهج‌البلاغه قرار دارد، انصاف و تکریم متهم نیز به شایستگی در این کتاب مورد توجه قرار گرفته و مولفه های دیدگاه برچسب زنی نیز در آن قابل مشاهده است.

با توجه به آن چه که مطرح گردید، قانونگذار می تواند در راستای کاهش برچسب زنی مبادرت به افزایش درجات مجازات های تعزیری که امکان معافیت از مجازات یا تعویق صدور حکم برای آنها پیش بینی شده نماید. همچنین می تواند جرائم تعزیری که مجازات جزای نقدی و حبس به صورت اختیاری برای آنها در نظر گرفته شده را صرفا به جزای نقدی تغییر دهد.

ملاحظات اخلاقی

مشارکت نویسندگان

نویسندگان به نحو مساوی در نگارش مقاله همکاری داشتند.

تعارض منافع

بر اساس اظهارات نویسندگان، این مقاله تعارض منافعی ندارد.

حامی مالی

بنابر اظهارات نویسندگان این پژوهش هیچگونه حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری

از تمامی مشارکت کنندگان در این پژوهش سپاسگزاری می شود.

منابع

قرآن کریم.

نهج‌البلاغه.

ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبه الله. (بی‌تا). *شرح نهج‌البلاغه*. قم: مکتبه آیه الله مرعشی نجفی.

تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۴۱۰ق). *غررالحکم و درر الکلم* (چاپ دوم). قم: دارالکتاب الاسلامی.

حاجی‌ده‌آبادی، احمد، و رجبی، محمد. (۱۳۹۴). تأملی بر مقررات توبه در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲. *حقوق اسلامی*، *۱۲(۴۶)*، ۷–۳۰.

حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی. (۱۳۸۳). امر به معروف و نهی از منکر و سیاست جنایی. *حقوق اسلامی*، *۱(۱)*، ۷۷–۱۰۸.

حرانی، علی بن الحسین. (۱۴۰۴ق). *تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیهم* (طبعه الثانیه). قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

حلی، یوسف بن مطهر. (۱۴۳۰ق). *کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد*. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

الدیلمی، حسن بن ابی‌الحسن. (۱۴۰۸ق). *اعلام الدین فی صفات المومنین*. قم: آل‌البیت لاحیاء التراث.

شاهپوری، تهمینه، پارسا، محمدمتین، و غلامی، نبی‌اله. (۱۳۹۹). قربانی‌شناسی قضایی بر مبنای نظریه برچسب‌زنی و راهکارهای پیشگیری از آن. *پژوهش‌های حقوقی*، *(۴۲)*، ۲۷۱–۲۹۰. doi.org/10.48300/jlr.2020.111308

شوشتری، محمدتقی. (۱۳۸۹). *قضاوت‌های حضرت علی (ع)* (علی موسوی جزایری، مترجم؛ چاپ چهاردهم). تهران: پیام حق.

صانعی، پرویز. (۱۳۸۹). *حقوق و اجتماع* (چاپ دوم). تهران: طرح نو.

طباطبایی بروجردی، سید آقا حسین. (۱۴۱۵ق). *جامع احادیث الشیعه*. قم: ناشر: مؤلف.

علیشاهی قلعه‌جوقی، ابوالفضل. (۱۳۹۲). پذیرش سخن مدعی بدون بینه با رویکردی به قاعده کلما لا یعلم من قبل المدعی یقبل قوله فیه بلا بینه. *مطالعات حقوق خصوصی*، *۴۳(۲)*، ۱۹–۳۸. doi.org/10.22059/jlq.2013.35268

قیاسی، جلال‌الدین، دهقان، حمید، و خسروشاهی، قدرت‌الله. (۱۳۸۹). *مطالعه تطبیقی حقوق جزای عمومی اسلام و حقوق موضوعه: کلیات* (چاپ ششم). قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.

کلینی، محمدبن یعقوب. (۱۴۰۷ق). *الکافی* (طبعه الرابعه). تهران: دارالکتب الاسلامیه.

گسن، رمون. (۱۳۷۹). آیا جرم وجود دارد؟ (علی حسین نجفی ابرندآبادی، مترجم). *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، *۳(۳۰-۲۹)*، ۶۱–۱۰۲.

محسنی، فرید. (۱۳۷۹). *نظریه‌های جرم‌شناسی* (چاپ اول). تهران: انتشارات قوه قضائیه.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۷). *اخلاق در قرآن* (چاپ اول). قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب (ع).

معین، محمد. (۱۳۵۷). *فرهنگ فارسی (متوسط)* (چاپ سوم). تهران: انتشارات امیرکبیر.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین، و هاشم بیگی، حمید. (۱۴۰۱). *دانشنامه جرم‌شناسی* (چاپ ششم). تهران: انتشارات گنج دانش.

وایت، راب، و هینز، فیونا. (۱۳۹۹). *جرم و جرم‌شناسی، متن درسی نظریه‌های جرم و کجروی* (علی سلیمی، مترجم؛ چاپ دهم). قم: نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

هاشمی شاهرودی، محمود. (۱۴۳۳ق) *قراءات فقهیه معاصره*. قم: مؤسسه دائره‌المعارف الفقه الاسلامی.

References

Alishahi Qalehjuqi, A. (2013). Acceptance of the claimants statement without evidence with a view to the rule Whenever something is known only from the claimant, his statement is accepted without evidence. *Private Law Studies*, *43*(2), 19–38. doi.org/10.22059/jlq.2013.35268

Al-Daylami, H. ibn A. al-H. (1988). *Ilam al-Din fi Sifat al-Muminin* [Announcement of the religion regarding the attributes of the believers]. Qom: Al al-Bayt li Ihya al-Turath.

Brinkerhoff, D. B., Ortega, S. T., & Weitz, R. (2013). *Essentials of sociology* (9th ed.). Belmont, CA: Cengage Learning.

Brown, S. E., Esbensen, F. A., & Geis, G. (2015). *Criminology: Explaining crime and its context*. New York, NY: Routledge.

Gassin, R. (2000). Does crime exist? (A. H. Najafi Abrandabadi, Trans.). *Legal Research Quarterly*, *3*(29–30), 61–102.

Haji Dehabadi, A., & Rajabi, M. (2015). A reflection on the provisions of repentance in the Islamic Penal Code of 2013. *Islamic Law*, *12*(46), 7–30.

Haji Dehabadi, M. A. (2004). Enjoining good and forbidding evil and criminal policy. *Islamic Law*, *1*(1), 77–108.

Hanser, R. D. (2012). *Introduction to corrections*. London, England: Sage Publications.

Harrani, A. ibn al-H. (1984). *Tuhaf al-Uqul an Al al-Rasul* [Gifts of the intellect from the family of the Messenger] (2nd ed.). Qom: Muassasat al-Nashr al-Islami.

Hashemi Shahroudi, M. (2012). *Qiraat Fiqhiyya Muasira* [Contemporary jurisprudential readings]. Qom: Muassasat Dairat al-Maarif al-Fiqh al-Islami.

The Holy Quran.

Hilli, Y. ibn M. (2009). *Kashf al-Murad fi Sharh Tajrid al-Itiqad* [Unveiling of the intended meaning in the commentary on the abstraction of belief]. Qom: Muassasat al-Nashr al-Islami.

Hollin, C. R. (2013). *Psychology and crime: An introduction to criminological psychology* (2nd ed.). London, England: Routledge.

Ibn Abi al-Hadid, A. (n.d.). *Sharh Nahj al-Balagha* [Commentary on Nahj al-Balagha]. Qom: Maktabat Ayatollah Marashi Najafi.

Kulayni, M. ibn Y. (1987). *Al-Kafi* (4th ed.). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.

Lilly, J. R., Cullen, F. T., & Ball, R. A. (2007). *Criminological theory: Context and consequences*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Maddan, S. (2008). *The labeling of sex offenders: The unintended consequences of the best intentioned public policies*. Lanham, MD: University Press of America.

Makarem Shirazi, N. (1998). *Ethics in the Quran* (1st ed.). Qom: Madrasa al-Imam Ali ibn Abi Talib (a).

Matsueda, R. L. (2012). The natural history of labeling theory. In D. P. Farrington & J. Murray (Eds.), *Labeling theory: Empirical tests* (Vol. 18). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Mohseni, F. (2018). *Theories of criminology* (1st ed.). Tehran: Judiciary Publications.

Moin, M. (1978). *Persian dictionary (medium)* (3rd ed.). Tehran: Amir Kabir Publications.

Moyer, I. L. (2001). *Criminological theories: Traditional and non-traditional voices and themes*. London, England: Sage Publications.

Nahj al-Balagha.

Najafi Abrandabadi, A. H., & Hashem Beigi, H. (2022). *Encyclopedia of criminology* (6th ed.). Tehran: Ganje Danesh Publications.

Qiyasi, J., Dehqan, H., & Khosrowshahi, Q. (2020). *Comparative study of the general criminal law of Islam and positive law: Generalities* (6th ed.). Qom: Research Institute of Hawza and University.

Sanei, P. (2010). *Law and society* (2nd ed.). Tehran: Tarhe No.

Shahpuri, T., Parsa, M. M., & Gholami, N. (2020). Justice victimology on the basis of labeling theory and methods to prevent it. *Journal of Legal Research, (42),* 271–290. doi.org/10.48300/jlr.2020.111308

Shushtari, M. T. (2010). *The judgments of Imam Ali (a)* (A. Mousavi Jazayeri, Trans.; 14th ed.). Tehran: Payame Haqq.

Tabatabai Borujerdi, S. A. H. (1995). *Jami Ahadith al-Shia* [Comprehensive collection of Shia hadiths]. Qom: Author.

Tamimi Amidi, A. ibn M. (1990). *Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim* [The finest of maxims and pearls of words] (2nd ed.). Qom: Dar al-Kitab al-Islami.

Tibbetts, S. G., & Hemmens, C. (2010). *Criminological theory: A text/reader*. London, England: Sage Publications.

White, R., & Haines, F. (2020). *Crime and criminology: A textbook of theories of crime and deviance* (A. Salimi, Trans.; 10th ed.). Qom: Research Institute of Hawza and University Publications.